Bakonyi Péter

Adalék a turulvitához

VISSZHANG - LXV. évfolyam, 10. szám, 2021. március 12.

Az alábbi írás nem cikknek készült, de most, hogy a turul körül felcsaptak az indulatok (Karsai László: Egy emlékműről*, 2021/5., Szále László:* Mi nincs rendben?*, 2020/28.), előhívtam a számítógép memóriájának mélyéről. Eredetileg 2004. január 30-án olvastam fel az Aranytíz Ifjúsági Centrumban, a Cipők a Dunaparton elnevezésű társadalmi szerveződés (bizottság) alakuló ülésén. A meghívottak nagyobb hányada megjelent: többek között az országos főrabbi, két egyház püspöke, az esztergomi bíboros-érsek megbízottja, az érintett kerület polgármestere, támogató nagyvállalat-vezetők stb. A főpolgármester, a történész, a filmrendező, a roma aktivista és még mások néhányan kimentették magukat, vagy a következő ülésre jelentkeztek be. De nem volt több hivatalos találkozó, mondjuk úgy: az ötletgazda „kivitelező" (Pauer Gyula szobrászművész) és a bizottságalapítók (Deák Gábor és B. P.) közötti áthidalhatatlan nézetkülönbségek miatt. Szerencsére ez nem akadályozta meg, hogy a cipők végül felsorakozhassanak a Duna-parti emlékhelyen.*

Néhány gondolat „az emlékmű célja" napirendi ponthoz

Természetesen nem történelmi tablót készülök felfesteni, épp a jelenlévők előtt erre aligha volna szükség, csak egy friss személyes élményemet szeretném továbbadni, mintegy kiegészítésként, a tervezett emlékmű értelmének, céljának megfogalmazásához.

Az elmúlt héten, tehát jóval azután, hogy elindítottuk ezt a kezdeményezést, egy közeli ismerősömmel, „fogadott" nénémmel beszélgettünk 1944/45-ről. Én a Duna-parti kivégzésekről kérdeztem őt, de nem volt személyes élménye, azokban a napokban nem is nagyon hallott róluk a Németvölgy utcáiba visszavonulván, és a Liszt Ferenc tér több száz agyonlőtt áldozatáról beszéltem neki, akikről többek között Gábor Marianne festőművésztől hallottam többször is. Ő legközelebbi hozzátartozóit veszítette el ott. Marianne úgy szerzett tudomást a Liszt Ferenc téri tömeggyilkosságról, hogy az egyik férfi néhány óráig túlélte a tarkólövést, és halála előtt még el tudta mondta a kórházban, mi történt, hogyan történt. A tömegsír kiásására tudomásom szerint csak 1946-ban került sor. Ezt a túlélő szemtanút egyébként egy német tiszt vitette be akkor a térről a kórházba, ezt a tényt sem kell elhallgatni az események tényszerű ismertetésekor.

Ekkor történt, hogy Magda néni váratlanul mesélni kezdett a Királyhágó téren (van, aki Joliot Curie néven ismeri jobban) általa személyesen, 18 évesen átélt eseményekről. Többek között arról a napról, amikor is a januári fagyban sokadmagával együtt éppen vízért állt sorban kannával a kezében a Németvölgyi út–Istenhegyi út kereszteződésében, a Vízművek egyik még működő kútjánál. Ekkor egy közeli épületből két karszalagos férfi egy harmadikat hozott ki hordágyon, nyilván, hogy valamelyik kötözőhelyre vagy kórházba vigyék. (Tudott volt, hogy a környék két nyilascsoportja rendezkedett be a sarki villákban, pár hónappal később Magda néni is látta, amikor ezekből a házakból gyalulatlan, fedetlen deszkakoporsókban embereket hordtak ki az utcára s raktak teherautókra. A halottak ruhája, arca földes volt, és véres, mert a nyilasházak udvarának felásott földjéből emelték ki őket. „Rettenetes volt a látvány és a szag" – idézem a szemtanút.)

De ezen a napon a vízért sort állók mindezt nem tudhatták, ők azt élték át, hogy a hordágyvivők letették terhüket a földre az embersor mellett, és az egyik fegyveres kiszólított két férfit a csoportból, hogy vegyék át tőlük a hordágy további cipelését. Ami ezután történt, abban nyilván közrejátszott az is, hogy mindenki

tudta: aki valamiért kiáll a sorból, annak aznap már nem sikerülhet vizet szereznie, ezért eshetett meg hát, hogy az egyik kiintett férfi, aki valóságosan is rokkant volt, odabicegett a nyilashoz, és nyomorultságára hivatkozva el akarta hárítani a betegszállítást. A beszélgetés részleteit Magda néni töredékesen hallotta, csak azt látta, hogy dühkitörés és ordítozás lett belőle, majd a nyilas elővette oldalfegyverét, és a 30–40 szemtanú előtt lelőtte a sánta férfit, mert az megtagadta az engedelmességet. Kétségtelen, ezután már könnyen kaptak kezeket a hordágycipeléshez.

Magda néni sápadtan ment haza a fél kanna vízzel, egész délután reszketett, otthon akadozva mesélte el a történteket édesanyjának, nyugdíjas csendőr édesapjának és a szomszédoknak, s többet már nem is volt hajlandó vízért menni. Szörnyű élményeinek azonban csak a kezdetét jelentette, amit akkor átélt. Másnap hajnalban ugyanis az óvóhelyen arra ébredtek e Királyhágó téri ház lakói, de feltehetőleg a többi épületben is arra riadtak, hogy közvetlenül a téren géppisztolysorozatok hallatszanak. Aztán megint néma csend ült a budai házak sorára, mert a fővárosért folyó csata nehézfegyverei egyébként csak a reggeli órákban dördültek meg újra, mint más napokon is. Viszont délelőtt a nyilasok kiterelték a férfiakat a pincékből azzal, hogy hozzanak magukkal ásót és lapátot, s akkor megláthatták, miért volt az éjszakai lövöldözés. A tér felső végén, a parkban még korábban egy nagy gödröt ástak, s úgy volt, hogy majd a környék kisebb víztározója lesz ez a széles, mély, betonozott meder, de mivel nem tudták megoldani a vízelvezetést, úgy maradt a nagy lyuk, csak egy részén feltörték a betont, mert valamiféle „tankcsapdának" szánták. És akkor a kirendelt „közmunkások" azt látták, hogy a gödör egyik sarkán, mint egy óriási szőlőfürt, férfiak-nők szinte meztelen teste lógott az oldalfalon, mondhatni „folyt" bele a betonteknőbe: összekötözött kezük, testük egymásba gabalyodva s mintegy odafagyva a Királyhágó téri víztározó falához. „Legfölül egy testesebb, középkorú asszony, fehérneműben – emlékezett Cseresnyés Magda néni –, sose felejtem el az arcát." Ezeket a tetemeket (talán húsz–huszonöt test lehetett) kellett volna a Királyhágó tér 6-os, 7-es számú házából a férfiaknak sürgősen földbe ásniuk a „tankcsapdában".

Eközben a fejük felett már dörögtek a fővárosért folyó harc fegyverei, gránátok csapódtak néha egy-egy szomszédos utca házfalába. Az emberek féltek, ez volt hát, amiért ellentmondani próbáltak vagy mertek, pedig addigra már a környéken mindenki értesült az előző napi hordágycipelésről és büntetőgyilkolásról. A nyilasok most is ordítottak és tizedeléssel fenyegetőztek, s az egyik lakó (Magda néni szerint rendes ember, akinek csak a fenyegető helyzet miatt jött a szájára a következő mondat) mégis azt merte mondani a nyilasoknak: „Idehallgassanak, testvérek! Hát látják, milyen veszélyes most kint mozogni, ezek miatt a piszok zsidók miatt reszkírozzuk az életünket, miattuk haljon meg akár egyetlen igazi magyar is itt a téren? Ha elcsendesedik, megcsináljuk."

Vagy ez hatott, vagy a nyilasok amúgy is belátták a helyzet pillanatnyi tarthatatlanságát, mert engedtek, s így a kirendeltek, köztük a „bátor szájaló", csak a délutáni órákban láttak hozzá a tetemek elföldeléséhez az árokban, amikor a csaták zaja néhány órára szokás szerint tényleg elült. Akkor azonosították a halottak némelyikét is, már csak úgy nem hivatalosan persze, de hát a budai polgárok azért nagyjából már ismerték egymást egy-egy városrésznyi szeleten. Zsidók és nem zsidók voltak a kivégzettek között, úgy fele-fele arányban – mondták Magda néninek a házuk „sírásói" –, s inkább a nem zsidók voltak az ismerősek, azok tudniillik a környékbeli utcák lakói voltak, budai polgárok, akik zsidókat bújtattak az otthonukban vagy a házuk különféle, biztonságosnak vélt rejtekhelyein. A férfiak temettek tehát, az asszonyok és lányok pedig, köztük Magda néni, döbbenten, összeszoruló szívvel nézték mindezt a Királyhágó téri házak kapuiból. Tudomása szerint egyébként ezt a gödröt, amelybe később lótetemek és más háborús „törmelékek" is kerültek, soha nem ásták ki az évtizedek során.

Mint ismert, sem a Liszt Ferenc téren, sem a Királyhágó téren nincs emléktábla. (A Liszt Ferenc téren állítólag készülőben van – sic!) A magyar nyilasterror magyar áldozataira csak a szavak emlékeznek még ma is. Az sem kevés, de ne felejtsük el, hogy ezek az emlékező szavak már régóta elhalkulóban vannak. A Duna-partnak azon a bizonyos szakaszán sem utal ma (2004!) semmi jelzés a 60 év előtt történtekre s a Dunába ölt ezrekre, zsidókra, magyarokra és másokra. Hogy mért kellene egyáltalán bármi jel, emlékmű, szobor vagy tábla? Nos, ma még él annak a generációnak egy maroknyi csoportja – egyik és másik oldalról

is –, a résztvevők, az életben maradt áldozatok, a szemtanúk vagy csupán kortanúk közül, aki átélte így vagy úgy az egész korszakot, közben a nyilas időket is, és ugyanakkor él egy-két generáció (a miénk is, a jelenlévők többségére is ez áll), amely még első kézből, az átélők, a szemtanúk szájából, tehát hiteles forrásokból tudja, tudhatja, mi történt itt 1944-ben. Minden további nemzedék számára azonban *az* a múlt nemsokára csupán csak írott történelem, tananyag vagy még az se lesz, ha így megy az idő előre továbbra is. S az újabb és újabb generációk ezekről az időkről s e korok tanulságairól csak akkor tudnak majd, ha kérdezni fognak: kérdezni ott, ahol lehet, és ahonnan választ egyáltalán kaphatnak a kérdéseikre. De vajon kérdeznek-e majd maguktól a jövendő nemzedékek? Kérem, nekünk most adódik ismét egy lehetőségünk, hogy az unokáink számára egyet az apáik múltjával kapcsolatban felteendő kérdések közül már eleve megfogalmazva hagyjunk örökül: egy emlékművet a Duna-parton. A cipőket. Míg egyszer majd mindazt „a harcot, amelyet őseink vívtak", s mind, ami „múlt, jelen s jövendő", ahogyan a költő írta még 1936-ban, mit sem tudva Európa nagy folyójának közeli jövőjéről, egyszer tényleg „békévé oldja" majd „az emlékezés"…

Utóirat: *A napokban, 95 éves korában halt meg – sok egyéb baja mellett közvetlenül COVID-ban – Magda néni bátyja, vitéz Cseresnyés Pál, aki néhány éve a következőket tette hozzá a történtekhez: „Én ugyanazokban a napokban már nem voltam itt, mert mint végzős ludovikásokat kivezényeltek bennünket a frontra, ahol aztán amerikai fogságba is estünk, de később itthon jó néhány szomszédunkkal elbeszélgettem, többek közt erről a napról is. Minden úgy volt, ahogy azt Magda neked elmesélte. Tisztességes ember, mondjuk, egy olyan katona, amilyen én is voltam, nem vállal közösséget azzal, amit nyilasok csináltak. Lehetne ott a téren egy emléktábla is, persze, de akár még a turulemlékmű mellé is oda lehetne tenni egyet, szerintem…"*